

Євгенія Кромпотич,
студентка IV курсу
кафедри музичної фольклористики
Львівської національної музичної академії
імені М. В. Лисенка
(науковий керівник – Ліна Добрянська,
кандидатка мистецтвознавства,
доцентка КМФ)

НАРОДНОІНСТРУМЕНТАЛЬНА МУЗИКА РАХІВСЬКОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ НА ОСНОВІ ДІАХРОННИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

Народномузична традиція Гуцульщини здавна є об'єктом уваги багатьох науковців. Звичайно, вокальна музика, через свою специфіку та активне побутування, є краще збереженою та вивченою, ніж інструментальна. **Об'єктом** нашого дослідження є музичний фольклор Гуцульщини, а **предметом** – її інструментальна музика на прикладі сіл Рахівського району, зокрема басейну р. Чорна Тиса. Відповідно **метою** даної розвідки є представити особливості побутування народних музичних інструментів та охарактеризувати твори, які на них виконуються до сьогодні. Оскільки традиційна інструментальна культура обраного краю малодосліджена, то обрана тема є неабияк **актуальна**.

Джерельною базою стали матеріали з власних фольклорних експедицій 2020–2022 рр. у населені пункти Ясіня, Кваси, Чорна Тиса та Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл., а також Архіву ПНДЛМЕ – записи співробітників Львівської консерваторії (зараз – ЛНМА) Л. Кушлика, Ю. Сливинського й Е. Кобулея у селі Кваси 1981 р. [1] та І. Федун початку 2000-х років⁸ у селах і містах Рахівського району [2]. Науково-методичну базу за темою нашого дослідження склали такі

⁸ Архівний шифр Н112.

ґрунтовні джерела як праці Г. Хоткевича [8], К. Квітки [3], І. Мацієвського [5], М. Хая [7], а також В. Ярмоли [9] та І. Федун [6].

Попри згадану вище меншу дослідженість інструментальної музики, на такий невеликий регіон зібрано доволі багато матеріалу – півтори сотні інструментальних награвань та пригравань до співу. З них у 1981 р. зафіксовано 31 одиницю музики протягом 6 збирацьких сеансів); Ірина Федун у 2003 р. провела 4 збирацькі сеанси, записавши 53 твори від 12 інформантів. Авторка цієї роботи за останні роки збрала 68 зразків від 13 інформантів (1939 – 2009 р. н.).

Розглянемо послідовно кожен із населених пунктів, де здійснювалися записи народної інструментальної та вокально-інструментальної музики, та стисло охарактеризуємо здобутий матеріал.

Місто **Рахів** – найвисокогірніше місто і районний центр, один із головних туристично-рекреаційних осередків заходу України. Тут функціонують та продовжують розвиватись аматорські, етнографічні колективи, як от Народний самодіяльний оркестр гуцульських народних інструментів Рахівського районного будинку культури (художній керівник – Петро Ерстенюк) та Народний духовий оркестр «Фермата» (керівник – Ярослав Думин). Влітку 1981 р. Е. Кобулей записав тут трембітаря, який виконав пастуші сигнали («Вівці ідуть на пастбище», «Ішли вівці з полонини») та пригри «до коляди». Ірина Федун весною 2003 р. провела індивідуальний експедиційний сеанс, під час якого від Миколи Міщака (1946 р.н.) зафіксувала близько 20-ти творів, виконаних на флюярі та цимбалах, серед яких: до ладкання «Ой зацвили фіялочки», «пастуші коломийки», танці «гуцулка», «голубка», «решето» та інші.

Село **Луги** розташоване на берегах річки Біла Тиса. У громаді успішно функціонує Народний фольклорний театр (керівник – Марія Ретізнак). Того ж 1981 р. викладачами Львівської консерваторії проведено експедиційний сеанс із відомим скрипалем – Петром Шорбаном (1913–?), який заграє три твори: імітації трембіти і коломийкові варіації, гру до ладкання та гуцульський танець «горі».

Село **Квасу** Рахівського району розкинулось по обидва боки річки Чорна Тиса. Воно здавна славиться музикантами, коломийкарями, любителями художнього слова, тому завжди привертало увагу дослідників. Зокрема та ж експедиція 1981 року зафіксувала 24 твори,

виконувані на скрипці, цимбалах, «флоерці», які репрезентують основні жанри та відрізняються своїм призначенням. Ірина Федун у 2003 році здійснила запис значної кількості зразків (20 одиниць), серед яких коломийки на геліоніці, супровід до ладкання (V53₂, V557₂), «як молоду вели до церкви», «гуцулки», «румунки», аркан та інші. Авторка цього повідомлення спеціального сеансу для обстеження музично-інструментальної традиції в населеному пункті не проводила, та під час запису Гафії Ковбаснюк-Тафійчук [Кромпотич] інформантка виконала коломийку «Та богацька дівчиночка» із власним супроводом на мандоліні. Зауважимо, що зимою 1988 р. знаний етнолог Ігор Мацієвський з студентами Київського інституту культури також записували цю виконавицю, яка тоді грала їм на гітарі, а її брат, Василь Тафійчук, – на мандоліні [5, с. 147–148, 340].

Селище міського типу **Ясіня** – адміністративний центр Ясінянської територіальної громади Рахівського району. Розташоване біля підніжжя гірських масивів Чорногори і Свидівця, над річкою Чорна Тиса. Довгий час мистецькою візитівкою Ясіні був самодіяльний ансамбль пісні та танцю «Гуцульщина». Та, не дивлячись на свою давню історію, збереження та активне побутування гуцульської традиції, дане селище не особливо привертало увагу дослідників⁹. Щоб виправити цю ситуацію, протягом останніх кількох років я розпочала обстеження цього та сусідніх населених пунктів. У тому числі влітку 2022 року мені вдалося зафіксувати й інструментальну музику, здійснивши запис творів від родини трембітарів, сопілкаря та цимбаліста (загалом 15 творів).

Чорна Тиса – село в Ясінянській селищній громаді Рахівського району, розташоване вздовж річки Чорна Тиса. Тут також розвивається туризм й активно зберігається історико-культурна спадщина. Беззаперечно, тут існує інструментальна музика, але спеціальних сеансів для її виявлення не було проведено. Винятком є лише фіксація вокально-інструментальної традиції, здійснена мною восени 2020 р. Всі твори (35 од.), виконані на цимбалах та баяні, відносяться до інструментальних пригравань до співу.

⁹ Щодо народномузичної культури смт Ясіня збереглися поодинокі згадки та записи у розвідках Івана Панькевича та Володимира Гошовського.

Село *Лазещина* знаходиться на високогір'ї Українських Карпат. Воно розташоване на пограниччі двох областей¹⁰ і є найхолоднішим селом в Україні. З давніх давен населений пункт славиться своєю самобутньою культурою. Тут живуть ширі, працелюбні та привітні люди, які зберігають свої традиції та епос. Про народні вокально-інструментальні аматорські колективи села знають не тільки в районі, але і за межами області, оскільки вони є постійними учасниками багатьох фестивалів Гуцульщини. Минулого 2022 року авторкою цих рядків було здійснено експедиційний сеанс у вищезазначене село, під час якого зафіксовано 17 інструментальних творів від братів-музикантів, мультиінструменталістів, майстрів музичних інструментів Василя та Івана Пасійчуків (1975 та 1981 рр.н.), а також отримано додаткову інформацію про культуру рідного краю. Загалом, звучали скрипка, флюарка (роботи В. Пасійчука), цимбали (робота І. Пасійчука) та акордеон.

Отож, із точки зору побутування тих чи інших музичних інструментів (див. Таблицю 1 у додатках), найменш чисельними є записи інструментів із групи мембранофонів, зокрема бубна та бербениці та ідіофонів (самозвучних), а саме дзвонів та варіантів дрімб, що зустрічаються у околицях смт Великий Бичків (сс. Малий Бичків та Луг) [5; с. 120, 122] та Ясіня. Найбільш поширеними та дослідженими є аеро- та хордофони. Перші з них (теленки, флюарки, денцівки та трембіти) побутують на всій території Закарпатської Гуцульщини, адже у краї здавна розвивається вівчарство, скотарство, з якими пов'язані ці пастуші інструменти. Окремо слід виділити баян, акордеон та геліоніку, які, скоріше за все, «перейшли» у народне музикування із аматорських ансамблів у середині ХХ ст. Хордофони ж представлені як у сольному виконанні, так й у складі троїстої музики (скрипка + цимбали + бубен) у населених пунктах Луги, Кваси, Ясіня та Лазещина. І тільки у селі Кваси було зафіксовано гру на мандоліні, про що у тексті йшлося вище. Таким чином, бачимо, що картина побутування (а також й дослідження) народних музичних інструментів на території Закарпатської Гуцульщини є неоднорідною.

¹⁰ Одна з версій походження топоніму говорить сама за себе – лаз (перехід) між Закарпаттям та Галичиною.

Стосовно зафіксованого репертуару, то слід зауважити, що у сучасній львівській етномузикологічній школі практикується жанровий поділ народноінструментальних творів за функціональним призначенням на такі три групи: (1) до танцю, (2) до співу та (3) до слухання. Жанрова картина інструментальної музики досліджуваного терену виглядає наступним чином (див. Таблицю 2 у Додатку):

- (1) Музика «до танцю» складає меншу частину зі всіх записів. Яскраво виділяються танці «голубка», «решето», «аркан», «горі», пригри до ходи та хороводу з використанням хордофонів.
- (2) Блок творів «до співу» складає більшу частину, оскільки лише один сеанс у с. Чорна Тиса налічує більше 30-ти вокально-інструментальних творів. В с. Кваси зафіксовані обрядові мелодії «до коляди», «до ладкання», яких немає в інших населених пунктах.
- (3) Музика «до слухання» включає трембітальні сигнали (полонинські та обрядові колядницькі), гуцульські інструментальні твори на флюяках, фрелах, сопілках, а також мелодії на скрипці та цимбалах, виконувані, в переважній більшості, на весіллі.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можемо констатувати, що діахронний зріз дослідження інструментальної та вокально-інструментальної музики Закарпатської Гуцульщини демонструє незмінність інструментарію протягом пів століття (1973–2023 рр.). Так, інструменти з групи хордофонів та аерофонів до сьогодні побутують на всій досліджуваній території, менш поширеними є ударні самозвучні та мембранофони. Стосовно репертуару, помітною є перевага творів жанрових груп «до співу», а також – «до слухання», а найменш кількісною є музика «до танцю». Можливо, це частково спричинено тим, що збирачі далеко не завжди прагнули зафіксувати саме інструментальну музику і часто писали її принагідно, як супровід до співу вокальних творів. Загалом, на даному етапі дослідження традиції сіл басейнів р. Чорна Тиса, Біла Тиса та Тиса була зроблена спроба лишень у першому наближенні «привідкрити» завісу у питанні народної інструментальної музики Закарпатської Гуцульщини. На нашу думку, дослідження усіх аспектів інструментальної традиції цього регіону, включаючи виготовлення та функціонування музичних інструментів, виконавське мистецтво та репертуар, виглядає надзвичайно перспективним напрямком майбутніх досліджень.

Список використаної літератури та джерел

1. Експедиція Львівської консерваторії № 39 // Архів ПНДЛМЕ. 1981.
2. Експедиції Ірини Федун // Архів ПНДЛМЕ. Фонд НІ-12. 2003.
3. *Квітка Климент*. Професіональні народні співці й музиканти на Україні: програма для дослідів їх діяльності й побуту. Київ, 1924. 114 с.
4. *Кромпотич Євгенія*. Трансформаційні процеси у народномузичній культурі Рахівського району: за матеріалами експедиції слідами попередників (1981/2021) // IV Конференція молодих дослідників народної музики. С. 32–39.
5. *Мацієвський Ігор*. Музичні інструменти гуцулів. Вінниця: Нова Книга, 2012. 464 с.
6. *Федун Ірина*. Народноінструментальна ансамблева культура українських Карпат і Західного Полісся як вияв традиційного професіоналізму (XX – перші десятиліття XXI ст.): дис. канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво / Федун Ірина. Львів, 2021. 298 с.
7. *Хай Михайло*. Музично-інструментальна культура українців (фольклорна традиція). Дрогобич: Коло, 2011. 537 с.
8. *Хоткевич Гнат*. Музичні інструменти українського народу. Друга редакція / упоряд., підг. тексту, покажч. О. О. Савчук; післямови І. В. Мацієвського, В. Ю. Мішалова, М. Й. Хая. Харків: Видавець Савчук О. О., 2012. 512 с.; 202 іл.
9. *Ярмола Вікторія*. Скрипкова традиція Рівненсько-Волинського Полісся. Львів: Сполом, 2014. 234 с.

Додатки

Таблиця 1. Побутування музичних інструментів

Група	Інструмент	К-ть	Н. пункт	Рік
Ідіофони	Дзвони	1	Малий Бичків	1975
	Дримба	4	Луг, Ясіня	1973, 2022
	Подвійна дримба	1	Малий Бичків	1975

Мембранофони	Бубен / бубенец	– ¹¹		2022
	Бербениця	– ¹²	Кваси	1973
Хордофони	Цимбали	7	Ясіня, Кваси	1981, 2022
	Мандоліна	2	Кваси	1988, 2021
	Скрипка	17	Кваси, Луги, Лазещина	1981, 2022
Аерофони	Баян, акордеон	37	Чорна Тиса, Лазещина	2020, 2022
	Геліоніка	2	Кваси	1988, 2003
	Вербова теленка	1	Косівська Поляна	1975
	Флюярка	10	Кваси, Лазещина	1981, 2022
	Денцівка (фрела)	2	Ясіня	2022
	Трембіта	11	Рахів, Ясіня	1981, 2022

Таблиця 2. Жанри інструментальної музики

Жанри	Н/п, твори та інструменти
До танцю	<p>а) м. Рахів: «голубка», «решето», аркан, вальс (?) (геліоніка, цимбали)</p> <p>б) с. Луги: гуцульський танець «Горі» (скрипка)</p> <p>в) с. Кваси: мелодії до танцю, весільна пригра («Коли йдуть до невістки», «На поправи») та до великодньої гри-хороводу (скрипка)</p> <p>г) смт. Ясіня: коломийка до танцю (цимбали)</p>

¹¹ Є у кожному селі, виконує роль ритму у троїстій музиці, але запису немає. У с. Лазещина на сеансі мав бути присутній бубніст, та через погане самопочуття не прийшов.

¹² У складі ансамблю.

	<p>е) <i>с. Лазещина</i>: гуцульські мелодії до танцю, верховинський козачок, полька, аркан (цимбали, скрипка)</p>
До співу	<p>а) <i>м. Рахів</i>: співані коломийки («Та казала мені мама», «Та заграй ми музиченьку»)</p> <p>б) <i>с. Кваси</i>: до коляди, до ладкання, та музика до приспівок (скрипка, цимбали, мандоліна)</p> <p>с) <i>сmt Ясіня</i>: мелодія на сопілці до співу¹³, коломийкові мелодії до співу (дримба, цимбали)</p> <p>д) <i>с. Чорна Тиса</i>: пригра до співаних коломийок (баян + цимбали)</p> <p>е) <i>с. Лазещина</i>: верховинська мелодія до співу, в'язанка гуцульських пісень (скрипка + цимбали)</p>
До слухання	<p>а) <i>м. Рахів</i>: вівці ідуть на «пастбище», ішли вівці з полонини, колядницькі сигнали (трембіта), флюяра до слухання, «полонинська» (флюяра)</p> <p>б) <i>с. Луги</i>: гра до ладкання, імітація трембіти і коломийкові варіації (скрипка)</p> <p>с) <i>с. Кваси</i>: гра на флюярці, гра вівчаря з гудінням, мандрівницька, полонинські мелодії, «дівчина загубила отару», «до вінчання» та коломийки (флюярка, скрипка)</p> <p>д) <i>сmt Ясіня</i>: трембітальні сигнали, гуцульські мелодії до слухання (трембіта, сопілка, цимбали)</p> <p>е) <i>с. Чорна Тиса</i>: програвання на цимбалах у перерві між співанками</p> <p>ф) <i>с. Лазещина</i>: румунські, угорські та гуцульські мелодії, пастуша мелодія, сумна мелодія (по закінчуванню дойни), Коли вівчарі йдуть у полонину та «Мелодія від Могура» (скрипка, цимбали, флюярка)</p>

¹³ За словами виконавця у швидкому темпі може виконуватися і як музика до танцю.